

Тема числа:

КАНТ І АНАЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО УПОРЯДНИКІВ

Це число «Sententiae» кладе початок низці публікацій і перекладів, присвячених реценції Кантового трансцендентально-філософського проекту в межах аналітичної філософії, що, либонь, мало би статися раніше. Цьому об'єктивно сприяють парадигмальні чинники. По-перше, навряд чи якийсь сучасний філософ може оминати увагою методологічні напрацювання, які стали результатом революцій у логіці та лінгвістичній теорії й які призвели до руйнування засад класичної метафізики. На цьому тлі роль аналітичної традиції справді вагома, якщо не визначальна. По-друге, проблема зв'язку мислення й форм вираження його змістів, порушена аналітичними філософами понад століття тому, є магістральним напрямком для усієї філософської думки без огляду на концептуальні відмінності в ній і альтернативні програми розв'язання труднощів у епістемології. Крім того, після кризи неопозитивізму аналітична філософія неминуче демонструвала рух убік зближення з континентальною метафізикою та поступового перетлумачення спадку, залишеного, зокрема, Кантовою «Критикою чистого розуму», вбачаючи в ньому мени вразливу до самосуперечності теорію досвіду, відкрити до переформатування на засадах логічного аналізу понять, теорій референції та неопрагматизму.

Загалом усвідомлення неможливості оминати коло проблем епістемології, над якими працював Імануель Кант, і потреба розташувати їх у контексті сучасних семантичних теорій, спонукали частину аналітичного середовища шукати спільне підґрунтя для руху в означеному напрямі. Цим спільним дискурсивним полем стали прочитання трансцендентальної філософії як начерку котнівної семантики та проекту теорії аргументації. Не буде перебільшенням казати, що результати такої імплементації змінили обличчя як питома аналітичної філософії, так і сучасного кантіанства. Так що сьогодні вже можна констатувати виникнення особливого «аналітичного кантіанства». Наріжне питання «Критики» про те, як можливо суб'єктивно конституювати досвід на засадах об'єктивності споріднює теорію значення й теорію самосвідомості, визначальні для філософії мови та епістемології різних методологічних відтінків.

Тексти аналітичних мислителів, відібрані для поточного числа, задовольняють основним вимогам, які упорядники ставили перед ними: вони, з одного боку, репрезентують конструктивну критику кантіанства з позиції семантичного когерентизму, а, з другого, розглядають Кантову методологію як знаряддя подолання вразливості емпірицистської програми верифікованого знання.

Визначальна для розвитку аналітичної філософії праця Віларда ван Ормана Квайна продовжує полеміку про характер підстав, що обґрунтовують значущість емпіричних суджень. Атакуючи кожну з догм логічного позитивізму (догму розрізнення аналітичних і синтетичних істин і догму редукціонізму), він доводить, що пізнання можливе як узгоджена з фактами композиційна система емпіричних речень. Відповідно, зміна семантичних контекстів інтерпретації емпіричних даних веде не до руйнування всієї системи, а до її самокоригування на ґрунті спільної конвенційності в мові науки й обіжній мові. Тому диференціація двох типів істин, яку, на погляд Квайна, неухильно обстоює Кант, має означати протиставлення абстрактних і конкретних сутностей, тоді як відмінність між ними є суто інструментальною та підпорядкована тезі про неминучість перегляду кожного висловлювання в процесі пізнання. Квайн переконує, що не існує безумовних і аргументативно непорушних засад, з яких ми могли би дедукувати весь світ свого досвіду як архітектонічну будівлю. Звичайно, Кантова модель пізнання слугує Квайнові радше концептуальним тлом для його спростувань. Однак важливо зауважити, що ця критика – сама по собі небездоганна – історично сприяла пробудженню інтересу до трансцендентальної епістемології.

Гранично протилежну тенденцію розуміння Канта помічаємо в нарисі сучасника Квайна, Вілфріда Селарса, який формулює оригінальний підхід до Кантової теорії досвіду. Головною його тезою є та, що шлях до Кантової системи можливий лише через отожднення онтологічних категорій з ментальними. Тож Кантова теорія досвіду насправді є теорією істинного судження. Селарс радикалізує багато кантівських положень, як-от: емпіричне пізнання є не що інше як когерентна система понять, світ є лише сукупністю узгоджених однозасадничих епістемічних вір, формування досвіду є взаємодією концептуальних і неконцептуальних репрезентувань у спільній структурі нормативних правил. Тим самим йдеться про відмову від кореспондентної концепції істини як нерелевантної Кантовому способові мислення. Категорії в Канта слід тлумачити як однорідності, що поєднують у собі логічні функції судження з їхніми логічними силами, а це своєю чергою пояснює, чому універсальні поняття конституують предметність. Особливої уваги Селарс надає статусові споглядань, які посідають проміжне місце між концептуальними й чуттєвими формами синтезу, утворюючи, отже, підклас схематизованих категорій. У цьому виявляється концептуалізм самого Селарса та його намір обґрунтувати пізнання як взаємодію в системі інференційних (висновуваних) переконань. Відмова філософа від емпірицистського ідола – принципу верифікації – спонукає його трактувати Кантову епістемологію як зумовлену логікою необхідності, що має бути добудена за рахунок лінгвістики.

В'ячеслав Циба у своєму нарисі звертається безпосередньо до термінологічного апарату Селарса. Він показує, що теоретична позиція останнього зумовлена прийняттям двох визначальних засновок – семантичного концептуалізму й намагання вписати філософський натуралізм у контекст розв'язання епістемологічної проблеми об'єктивних засад суб'єктивної достовірності. Відповідно, тлумачення термінів, які залучає епістемолог, буде нерелевантним без опису зв'язків між когнітивною доктриною свідомості та теорією лінгвістичної поведінки. Отже, стаття В. Циби жанрово поєднує термінологічний коментар і вступні міркування до Селарсової теорії пізнання, укладаючи їх на ґрунті реценції Кантового ідеалізму.

Стаття Барі Страуда розглядає трансцендентальну аргументацію, яку Кант залучив для доведення неемпіричного характеру чистих понять розсуду, як частину загальної аргументативної стратегії. З погляду автора, її головною метою є руйнування скептичного сумніву в існуванні об'єктивного світу поза свідомістю. Тип доказу, запропонований у «Критиці», продуктивний у тому сенсі, що його структура відображає логічну форму мислення, якої дотримується зокрема її скептик, приймаючи її за безумовну. З огляду на різноманітні пастки, які схильний ставити перед нами скептичний розум, Страуд розрізняє сильний і слабкий трансцендентальні аргументи, утім, кожен з них доводить неможливість твердження поза концептуальною схемою та критеріями розрізнення об'єктів, які скептик як суб'єкт пізнання мусить визнавати. Скептична віра в *esse est percipi* на ділі приховує власне переконання скептика в тому, що *percipi* передбачає *conspicere* наших сприйняттяв. Зрештою, відмова в довірі імпліцитним засадам власного мислення веде скептика до обстоювання думок без значень, ба навіть більше – виявляє, що сам сумнів щодо онтологічного статусу світу має ґрунтуватися на визнанні безсумнівних засад. Страуд порівнює антискептичні докази Пітера Стросона й Сідні Шумейкера, висновуючи, що покладені ними в основу трансцендентальних аргументів принцип верифікації та принцип ідентифікації так само вразливі до критики з боку скептика. Отож успіх спростування скептицизму в епістемології, як і природа трансцендентальних доказів, базуються на спільній основі покладення виняткового класу істинних тверджень, яким відповідають чи не суперечать епістемічні переконання. Але якщо це так, тоді, вважає Страуд, Кант просто не усвідомлював спорідненості свого доказу з прихованою версією принципу верифікації.

Крім перекладених статей провідних аналітичних мислителів, до цього числа увійшли дослідження двох українських філософів, які працюють на межі обох парадигмальних векторів – аналітичного й кантіанського. Ці статті продовжують полеміку з класиками аналітичної традиції вже з послідовно кантіанських позицій. Так, дослідження Михайла Мінакова сконцентроване на аналізі спільного метатеоретичного підґрунтя Кантової та Квайнової епістемології, які в різний спосіб пояснюють принципи конституювання досвіду. Онтологічний релятивізм Квайна, на думку автора, семантично доповнює Кантову трансцендентальну модель, вилучаючи з неї жорсткий абсолютизм безумовних засад на користь тлумачення живого перебігу досвідчування.

Стаття Віталія Терлецького присвячена інтерпретації фінським філософом Якко Гінтікою Кантового поняття «конструкції» та доцільності тлумачення цього поняття на підставі античних джерел (зокрема, Евклідового методу доведення).

Звісно, обмежити значення Кантової епістемології для сучасного філософського мислення лише аспектами, деталізованими авторами цього числа часопису, буде хибним перебільшенням. Поза межами дискусії про універсальні засади пізнання залишилися Стросонова інтерпретація критичного ідеалізму, а також праці низки авторів, зосереджених на аналізі трансцендентальної дедукції категорій і пошукові спільних основ Кантової концепції суб'єктивності та сучасної філософії свідомості. Ці та інші теми будуть порушені на сторінках наступних чисел «*Sententiae*».

Іван Іващенко, В'ячеслав Циба